

دیوارهای اطراف معبد هفت تپه
در حال خالی برداری

کتیبه شمع بزرگ بطول ۱٫۷۵ متر در چهار جهت تپه کشف گردید
اهمیت حفاری هفت تپه در تاریخ کهنه‌اشتهای ایران باغات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

دکتر عزت‌الله تگهیان
استاد دانشگاه تهران

- ۱ - ناحیه آوان که در شمال غربی شوش قرار گرفته است و منطقه‌ای است شامل اطراف رودخانه‌های دز و کرخه .
- ۲ - ناحیه سیماش که قسمت شمال و شمال شرقی دشت خوزستان را شامل است و بیشتر نواحی کوهستانی مشرف به دشت خوزستان را شامل میشود .
- ۳ - ایلام - این منطقه شامل تمام منطقه‌ای است که دشت خوزستان و همچنین نواحی کوهستانی اطراف را فرامی‌گیرد

از نظر جغرافیائی در دشت وسیع خوزستان و کوههای شمال شرقی این منطقه که دنباله رشته جبال زاگرس است میتوان نواحی مختلفی را که هر کدام برای مدتی برای این منطقه تسلط داشته‌اند مشخص نمود . از هر یک از این مناطق سلسله‌هائی برخاسته‌اند که به نوبت هر کدام بنا بر تمرکز در سراسر این منطقه حاصلخیز حکومت نموده و تاریخ پادشاهی ایلام را بوجود آورده‌اند. مهمترین این مناطق عبارتند از :

منظره عمومی یکی از سایت‌های
معبده هفت تپه

دوران تاریخی ایران را از دوران ماد یا هخامنشی اظهار بنمائیم وجود این آثار بخوبی ثابت می‌نماید که کشور ما از اوائل هزاره سوم پیش از میلاد وارد دوران تاریخی گردید و باشد که حفاریات آینده بتواند ابتدای دوران تاریخی ما را قدیمتر از آنچه که فعلاً مدارک موجود نشان میدهد نشان دهد. حاجت بنذکار است که حفاریات روز افزون باستان‌شناسی در چند سال اخیر اطلاعات جامعی در اختیار باستان‌شناسان قرار داده و هر روز بر کیم به تاریخ گذشته بشر اضافه نموده‌اند.

اینک نیز بسط و توسعه دامنه فعالیت‌های حفاری در ایران نوید روش‌شدن تاریخ گذشته و همچنین اضافه نمودن دوران‌های تاریخی قدیمتری را بتاریخ ایران قبل از هزاره سوم پیش از میلاد میدهد. آنچه منطقی بنظر میرسد اینست که بطور مسلم ابتدای خط و شروع تاریخ از این قسمت از دنیای باستان برخاسته و کشور ما و بخصوص منطقه خوزستان از اولین مراکز جهان بوده است که برای ثبت وقایع تاریخی از مهمترین اختراع بشر یعنی خط استفاده نموده و بر صخره‌های بزرگ سنگ‌نبشته‌های خط میخی ایجاد و با لوح‌های گلی کتابخانه‌هایی که متضمن عادات و رسوم و افسانه‌ها و وقایع تاریخی بوده وجود آورده‌اند. بنابراین آنچه اظهار گردید هر چه بر توسعه فعالیت‌های باستان‌شناسی بطریق علمی صحیح افزوده گردد نوید یافتن اطلاعات بیشتری که دال بر عظمت تمدن و تاریخ پرافتخار ایران باستان

و در موقع اقتدار ایلامیها نواحی آوان - سیماش - پارسوماش - آنشان (آتران) را تحت حکومت خود داشته و بعبارت دیگر پادشاهی ایلام تمام قسمت جنوب غربی ایران یعنی نواحی اسفهان تا خلیج فارس و قسمتی از جنوب بین‌النهرین را فرا میگرفته.

۴ - آتران یا آنشان - بنظر میرسد که منطقه شرق و جنوب شرقی قسمت مال امیر بختیاری شامل این ناحیه بوده است.

از مناطق نامبرده در بالا سلسله سلطنتی ریخاسته‌اند که هر کدام به نوبت بر قسمتی یا تمام منطقه ایلام بزرگ حکومت نموده و پس از انقراض سلسله دیگری از ناحیه دیگری از ایلام قدرت را به دست گرفته است.

حفاریات باستان‌شناسی بخصوص در نیم قرن گذشته مدارکی را در اختیار مورخین و باستان‌شناسان قرار داده است که میتوان امروز راجع به تاریخ ایران در این منطقه تا اندازه‌ای اظهار نظر نمود البته ناگفته نماند که این مدارک هنوز کاملاً محدود بوده و دوران‌هایی از تاریخ گذشته ایلام کاملاً تاریک بوده و امید است حفاریات آینده در روشن نمودن تاریخ کمک‌های بسزائی بنماید. سنگ‌نبشته‌ها، کتیبه‌ها، لوح‌ها و مدارک دیگری که در حفاریات بدست آمده است آشکار می‌نماید که حداقل از اوائل هزاره سوم پیش از میلاد دوران تاریخی این منطقه از ایران شروع میگردد. این نکته مسلم می‌سازد که بسیار ناروا است که شروع

است احساس می‌گردد. و امید است که در آینده در این راه گام‌های مؤثرتری برداشته شود.

تاریخ گذشته ایلامیها را در این منطقه میتوان بنابر فعالیت سلسله‌های مختلف که از نواحی این منطقه برخاسته‌اند و شرح وضعیت جغرافیائی این نواحی در بالا بطور خلاصه بدان اشاره کردید بدورانه‌های زیر تقسیم نمود:

۱ - سلسله سلاطین آوان (Awan) - مدارک موجود باستانشناسی شروع این سلسله را در حدود دوهزار و هفتصد سال پیش از میلاد قرار داده است که اسامی سه تن از پادشاهان اولیه این سلسله هنوز نامعلوم و چهارمین پادشاه این سلسله بنام پللی^۱ در حدود ۲۶۰۰ سال پیش از میلاد بحکومت رسیده است. تاکنون اسامی دوازده نفر سلاطین این سلسله کشف گردیده است که از سال ۲۶۷۰ تا در حدود ۲۲۰۰ پیش از میلاد در منطقه آوان و نواحی اطراف آن حکمرانی نموده‌اند.

۲ - بعثت عدم وجود مدارک باستانشناسی در این هنگام و قفای دردوام تاریخ مشاهده می‌گردد و بنظر میرسد با اقتدار کوپتها در ایران و بین‌النهرین ادامه سلسله‌های محلی مضطرب گردیده است و این دوران در حدود دو سده است سال ادامه داشته و تاریخ آن هنوز مبهم و تاریک است.

۳ - سلسله‌های سیماش^۲ - بنابر آثار و مدارک تاریخی

موجود سلاطین معلوم این سلسله بنا بقفیده بعضی از مورخین هشت نفر و بنابر عقیده بعضی دیگر ده نفر بوده‌اند که در حدود سیصد سال بر منطقه سیماش و نواحی اطراف آن حکومت کرده و ابتدای حکومت آنها از سال ۲۰۰۰ پیش از میلاد شروع و تا حدود ۱۸۵۰ پیش از میلاد ادامه داشته است.

۴ - سلاطین ایلام - با ظهور این سلسله و توسعه اقتدار سیاسی تمام منطقه ایلام بتدریج بتصرف این سلاطین درآمد و قدرت عظیمی در این قسمت از دنیای باستان بوجود آمد که چندین قرن در کشمکشهای سیاسی گذشته جهان مؤثر و ضمناً از نظر پیشرفت هنر و صنایع و سایر علوم و ادبیات دنیای باستان سهم بسزائی داشته است. حفاریات دشت خوزستان و نواحی مجاور آن آثار هنری جالبی از بقایای تمدن این دوران آشکار نموده است که بخوبی فرهنگ برجسته آنها را در دنیای باستان ثابت مینماید.

با توسعه حدود فرمانروائی این سلاطین طرز اداره مملکت نیز تا اندازه‌ای با دوره‌های گذشته تفاوت پیدا نمود و بنابر احتیاجات سیاسی و اداره امور مملکتی روش خاصی در اداره کشور اتخاذ گردید. کتیبه‌ها و متون مکشوفه در حفاریات

1 - Peli

2 - Simash

منظره عمومی حفاری
بعد هفت تپه

بالا: کتیبه سنگی مکتوبه درمعد هفت تبه - ۳۵۰۰ سال پیش جب :
 منظره عمومی حفاری نژانه طبقاتی هفت تبه - هزاره ششم تا هزاره
 اول پیش از میلاد

باستان‌شناسی وجود سه مقام مشخص را برای ادار امور کشور
 شرح ذیل نشان میدهد .

الف - سو کالماء^۳ - بالاترین مقام برای اداره امور کشور
 بزرگ ایلام بوده و بعنوان پادشاه مملکت بوده است . نظر
 میرسد که فرمانده کل یا پادشاه یعنی سو کالماء از اقوام ، بستگان
 و یا نزدیکان خود اشخاصی را برای اداره کشور ایلام و همچنین
 شهرشوش انتخاب کرده و حکومت را بدانها واگذار مینموده
 است. در مدارک تاریخی باقیمانده از این دوران بخصوص مشاهده
 میگردد که حکمران شوش و یا ایلام بتدریج با بدست آوردن
 قدرت بمقام سو کالماء یا فرمانروائی کل یعنی پادشاهی کشور
 ایلام و سایر نواحی متصرفی رسیده‌اند .

ب - سو کال ایلام^۴ - این شخص مقام فرماندهی^۳ یا
 حکمرانی ناحیه ایلام را داشته و عموماً بوسیله سو کالماء یا
 پادشاه تعیین ووظایف خود را در ناحیه ایلام انجام میداده‌است .

ج - سو کال شوش - این شخص فرماندهی شهرشوش را
 داشته و بوسیله سو کالماء یا پادشاه کشور بزرگ کشور ایلام
 برگزیده شده ووظایف خود را در شهرشوش که پایتخت کشور
 بزرگ ایلام در بیشتر اوقات بود انجام میداده است .

3 - Sukkalmah

4 - Sukkal

راست: کتبه سنگی با خطوط میخی مکتوبه در معبد هفت تپه - سه هزار و پانصد سال پیش. چپ: آرامگاه یکی از سلاطین ایلام مربوط

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رتال جامع علوم انسانی

بالحکومت برخاست و خانواده او در حدود یکصد و چهل سال از سال ۱۳۵۰ تا سال ۱۲۱۰ پیش از میلاد بر کشور بزرگ ایلام فرمانروائی داشته‌اند.

ج - دوره خانواده شوتروکی^۲ - این خانواده در حدود یکصد سال از تاریخ ۱۲۰۵ تا ۱۱۱۰ پیش از میلاد بر کشور ایلام بزرگ فرمانروائی داشته‌اند.

- 5 - Ebarti
- 6 - Igehalki
- 7 - Shutruki

با آشنائی بطرز اداره امور و پادشاهی کشور ایلام که مختصری از شرح آن در بالا گذشت عموماً دوران سلسله‌های سلاطین ایلام بنا بر خانواده‌ای که حکومت و پادشاهی را در کشور بزرگ ایلام در دست داشته است با مدارک باستانشناسی به سه دوره تقسیم می‌گردد:

الف - دوره خانواده ابارتی^۵ - مؤسس این سلسله ابارت یا ابارت بود و سلاطین این سلسله در حدود سیصد سال از ۱۸۳۰ تا سال ۱۵۰۵ پیش از میلاد بر کشور ایلام حکومت نموده‌اند.

ب - (سلاطین آئران یا آئشان) دوره خانواده ایگهالکی^۶ مؤسس این خانواده ایگهالکی است که از سال ۱۳۵۰ پیش از میلاد

۵ - سلسله ایلام جدید - دوران این سلسله بنام دوران ایلام نو مشهور است و سلاطین این سلسله در حدود یکصد و بیست سال از ۷۶۰ - ۶۴۰ پیش از میلاد بر کشور ایلام حکومت نموده‌اند. همانطور که در بالا مختصری از تاریخ گذشته ایلام که بر اساس کتیبه‌ها، لوحه‌های گلی و سایر مدارک تاریخی که در حفاریات باستانشناسی بدست آمده تنظیم گردیده است و بنظر خوانندگان عزیز رسید مشاهده می‌گردد که میهن عزیز ما ایران از اوائل هزاره سوم پیش از میلاد یعنی در حدود پنج هزار سال پیش وارد دوران تاریخی خود گردیده است. آثار ارزنده هنری و وسائل و ادوات دیگری که در بقایای شهرها و ساختمانهای ایلامی بدست آمده پیشرفت این تمدن عظیم را از نظر هنر و صنایع و معماری بخوبی آشکار نموده و بخوبی ثابت مینماید که سرزمین ایران چه سهم بزرگی در پیشرفت تمدن بشری داشته و چه نقش مهمی را ایفاء نموده است.

اهمیت حفاریات هفت تپه

از آنچه راجع بدوران‌های تاریخی ایلام در بالا اشاره

شد ملاحظه می‌گردد که هنوز دورانهای تاریخی در تاریخ ایلام وجود دارد و بخصوص تسلسل دورانهای تاریخی هنوز موجود نبوده و حد فاصل‌هایی که معلوم نیست سیر تاریخ در آنها بجه نحوی بوده است مشاهده می‌گردد. مثلاً بین سلسله آوان و سیماش یک دوران تاریخی تاریک در حدود دویست سال و عابین سلسله سلاطین ایلام (خانواده اپارتی) و سلسله سلاطین آزان (خانواده ایگهالکی) در حدود یکصد و پنجاه سال و یا مابین خانواده شوتروکی و سلسله ایلام جدید دوران تاریخی تاریکی در حدود سیصد سال وجود دارد.

روشن نمودن دورانهای تاریک تاریخ گذشته این مرز و بوم بستگی کامل به فعالیت‌های علمی باستانشناسی در آینده خواهد داشت.

حفاریات سال گذشته وزارت فرهنگ و هنر و دانشگاه تهران در هفت تپه که مدت دو ماه دوام داشت از نظر روشن نمودن قسمتی از یکی از این دورانهای تاریک تاریخ ایلام بسیار ارزش و با اهمیت است. در مدت دو ماه در حفاری هفت تپه همانطور که در سال گذشته شمای در روزنامه‌های کشور بنظر خوانندگان رسید در دو تپه باستانی حفاری گردید. در اینجا از شرح یک قسمت

یکی از قبور هفت تپه که بطرز جالبی در داخل ظرف بزرگ سفالین مرده دفن گردیده است - مربوط به ۳۵۰۰ سال پیش

حفاری که در تپه فندوا انجام و منجر به کشف شش تمدن پیش از تاریخ متعلق به قبل از دوران تاریخی و ایلامیها بود و ارتباطی بر این مقاله ندارد خودداری میشود. در قسمت دیگر حفاری که در مجموعه تپه‌های باستانی هفت‌تپه انجام شد آرامگاه سلاطین ایلامی و خانواده آنها در جوار معبد بزرگی خاک‌برداری گردید در اینجا از شرح جزئیات حفاری خودداری و فقط بذكر دو مطلب مهم که ارتباط کامل با روش تاریخ ایلام و نبوغ هنر معماری آنها دارد می‌پردازیم: این آرامگاه و معبد آن بخوبی ثابت نمود که تمدن ایلام از نظر معماری پیشرفت بسیار نموده و طاق هلالی برای اولین بار (با مدارك موجود فعلی باستانشناسی) در هفت‌تپه ساخته شده است. این طاق هلالی در حدود دوست سال قبل از طاق هلالی که در آرامگاههای تردیک معبد چغازنبیل بدست آمده بود و در حدود یک هزار و پانصد سال قبل از طاقهای هلالی رومیها ساخته شده است. بنابراین اختراع و ابداع این رویه طاق‌زدن و پوشش که از نظر معماری بسیار مهم است نصیب معماران و مهندسمین باستانی ایران میگردد.

۲ - ادامه حفاریات سال گذشته در محوطه معبد منجر بکشف قسمت شکسته‌ای از یک کتیبه بزرگ گردید. این قسمت شکسته دارای ۱۰۵ سانتیمتر طول و ۵۰ سانتیمتر عرض بود و ۵۵ سطر خط میخی از چپ بر راست بر روی آن نقر گردیده است. این کتیبه پس از ترجمه قسمتی از آن نشان میدهد که مربوط به یکی از سلاطین ایلامی بنام تمپت‌آهار یا تپتی‌آهار^۸ میباشد که در زبان ایلامی تمپتی یا تپتی بمعنای فرمانده یا پادشاه و سلطان میباشد^۹.

اهمیت این حفاری و کشف این کتیبه در آنست که آثار مربوط بدین پادشاه و دوران او در هیچ یک از حفاریات گذشته باستانشناسی بدست نیامده است و مربوط بیکی از دورانهای تاریک تاریخ گذشته ایلام میباشد. پروفیسور راینر امریکائی^{۱۰} که قسمتی از این کتیبه را نیز ترجمه نموده است این کتیبه را متعلق به تپتی‌آهار دانسته و اظهار میدارد دوران سلطنت این پادشاه در حدود هزار سال پیش از میلاد میباشد. او اظهار میدارد که با ترجمه کامل متن این کتیبه اطلاعات گرانبهایی کشف میگردد روشن نمودن دوران تاریخی تاریک مابین دوران سلسله‌های ایلام (خانواده شوتروکی) سلسله ایلام جدید که در حدود سیصد سال است در اختیار باستانشناسان و مورخین قرار داده و اهمیت بسزائی از این لحاظ خواهد داشت.

پروفیسور هیتز^{۱۱} ایلام شناس مشهور آلمانی که کتاب مشهوری بنام پادشاهی ایلام^{۱۲} نیز برشته تحریر در آورده است عقیده دارد این پادشاه ایلامی یعنی تپتی‌آهار مابین ۱۵۰۰ تا ۱۳۵۰ سال پیش از میلاد میزیسته است. بعقیده نگارنده آثار و اشیاء باستانی که در ضمن حفاری آرامگاه و معبد در این لایه باستانی بدست آمده بیشتر با نظریه پروفیسور هیتز هم‌آهنگی

دارد و با توجه به آثار و مدارك مكشوفه باستانشناسی که تاکنون در حفاریات هفت‌تپه بدست آمده بنظر میرسد این پادشاهی در همین سالهای ۱۵۰۰ تا ۱۳۵۰ پیش از میلاد میزیسته است.

همانطور که بالا نیز اشاره گردید حفاریات گذشته در دشت خوزستان آثار جالب و مدارك کافی مربوط بدین دوره از تاریخ ایلامیها آشکار نموده و روی همین اصل این دوره تاریخی مبهم و تاریک مانده است. حفاریات مداوم هیئت فرانسوی در هفتاد سال گذشته نیز فاقد لایه باستانی مربوط بدین دوره است که بتواند اطلاعاتی مربوط باین پادشاه و دوران مربوط بدان در اختیار باستانشناسان و مورخین بگذارد با در نظر گرفتن وضعیت و موقعیتی که مختصری از شرح آن در بالا گذشت ادامه حفاری هفت‌تپه و ترجمه کامل کتیبه‌ای که در سال گذشته کشف گردید و اشاره‌ای بمتن آن گردید و همچنین ترجمه کتیبه بزرگ دیگری که در دو هفته اول حفاری یعنی (نیمه دوم بهمن‌ماه ۱۳۴۵) امسال بدست آمده و ۱۷۵ متر طول و شصت سانتیمتر عرض دارد (این کتیبه نیز در محوطه حیاط معبد یعنی در همان محوطه و لایه‌ای که کتیبه سال گذشته بدست آمده کشف گردید مسلماً همزمان کتیبه قبلی بوده ولی هنوز ترجمه نشده است) همگی دال بر اهمیت این فعالیت علمی بوده و ممکن است بزودی اطلاعات گرانبهایی دیگر علاوه بر آنچه تاکنون کسب گردیده است در دسترس باستانشناسان و مورخین قرار دهد.

بهر حال کشف کتیبه سال گذشته که متضمن نام پادشاه تازه‌ای مربوط به یکی از دورانهای تاریک تاریخ ایلام و ترجمه کامل متن آن همچنین ترجمه متن کتیبه مكشوفه در حفاری امسال که مربوط به همان زمان است بخوبی میتواند دوره ارزش جدیدی بتاریخ پرافتخار کشور ما اضافه نماید. اهمیت این حفاریات با شرح مختصر بالا بخوبی معلوم میگردد و توجه بدین مطلب که فقط قسمت بسیار ناچیزی از آثار باستانی هفت‌تپه (شاید يك در هزار) تاکنون حفاری شده است کاملاً اهمیت آثار باستانی نهفته شده در دل این تپه‌ها را ثابت مینماید. ادامه این حفاریات که در مدتی چنین کوتاه تا این اندازه ثمربخش بوده است نوید این را میدهد که بزودی مدارك باستانی و تاریخی ارزنده‌ای که هر کدام بتوانند گوشه‌ای از تاریخ ایران را روشن نموده و متضمن افتخارات دیگری دال بر عظمت ایران باستان باشند برگنجینه ارزنده و پرافتخار ملی ما افزوده گردد.

8 - Tempt-Ahar

9 - Cameron (Temti-tepti) = Lord. Page 70.

10 - Tepti-Ahar

14 - Erica Reiner

12 - Hinz

13 - Das Reich Elam